

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.1\(33\).2019.177087](https://doi.org/10.18371/fp.1(33).2019.177087)

УДК 336.71:338.24

РОЗВИТОК КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ФОКУС НА АПК ЯК ПРІОРИТЕТНУ ГАЛУЗЬ

РЕКОВА Наталія Юріївна,

доктор економічних наук, професор,
зав. кафедри економіки підприємства
Донбаської державної машинобудівної
академії (м. Краматорськ)
ORCID ID: 0000-0001-8071-5310
e-mail: natarekova@gmail.com

ДЯТЛОВА Юлія Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Донецького державного університету
управління (м. Маріуполь)
ORCID ID: 0000-0001-7982-2493
e-mail: yuliyadyatlova25@gmail.com

Анотація. Виявлено тенденції кредитування банками реального сектору економіки України та АПК як його пріоритетної галузі. Визначено характер змін за основними показниками, існуючі проблеми та чинники впливу. Запропоновано механізм розвитку кредитування на рівні держави, національного регулятора, банківського сектору.

Ключові слова: банки, кредитування, реальний сектор економіки, АПК, механізм розвитку кредитування.

Аннотация. Выявлены тенденции кредитования банками реального сектора экономики Украины и АПК как его приоритетной отрасли. Определен характер изменений по основным показателям, существующие проблемы и факторы влияния. Предложен механизм развития кредитования на уровне государства, национального регулятора, банковского сектора.

Ключевые слова: банки, кредитование, реальный сектор экономики, АПК, механизм развития кредитования.

Постановка проблеми. У ринкових умовах господарювання, коли визначальним є рух грошових коштів, на відміну від руху матеріальних потоків у адміністративно-плановій економіці, розвиток підприємств, галузей і сфер економіки залежить від

фінансових ресурсів. Для їх поповнення бізнес залучає позиковий капітал, у більшості випадків в якості якого використовується банківський кредит. Це пояснюється як недостатністю власних коштів для функціонування бізнесу, так і їх наявністю як

ресурсів у банках, а також тим, що при отриманні банківського кредиту немає необхідності публічного розкриття інформації про бізнес. Тому роль кредитування банками бізнесу, особливо в умовах циклічних криз та економічної нестабільності, є визначальною для стійкого розвитку національної економіки, базисом якої є реальний сектор.

В Україні кредитування реального сектору для його ефективної діяльності з часів світової фінансової кризи не здійснюється в потрібних обсягах, що затримує процес економічного зростання. У зв'язку з цим, актуального значення набуває проблема вдосконалення кредитної діяльності банківських установ щодо реального сектору економіки і її пріоритетних галузей, виходячи з сучасних реалій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню значимості кредитування для розвитку економіки приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені. З вітчизняних науковців, що вивчали проблему, слід відзначити праці М. Туган-Барановського, В. Базилевича, Л. Безчасного, В. Гейця, М. Денисенка, П. Єщенка, Б. Маліцького, В. Кондрашової-Діденко, О. Красовської, М. Крупка, А. Кузнецової, Т. Майорової, С. Онишко, В. Осецького, Ю. Уманціва, Л. Федулової, С. Циганова, А. Чухна та інших. У останні роки питання кредитування реального сектору економіки висвітлено в трудах О. Волот, М. Борецького, Б. Данилишина, В. Дубровського, О. Маслак, І. Пліско, С. Рибалки, Н. Юрків та інших. У значний науковому доробку викладено думку

науковців щодо сутнісної характеристики реального сектору економіки, джерел його фінансування, оцінки кредитного портфеля вітчизняних банків, впливу кредитування на розвиток підприємств реального сектору економіки тощо.

Визнаючи значимість наукових досліджень, все ж слід зазначити, що питанням кредитування реального сектору в кризовий і після кризовий період не приділено належну увагу. Так, банківський сектор зазнав значних структурних і економічних змін у зв'язку з реформуванням, розпочатим з 2014 р., і не вийшов з кризи. Значна кількість банків зазнала фінансового краху у зв'язку з надзвичайно ризикованою кредитною політикою. В таких умовах необхідно приділити увагу розробленню та обґрунтуванню механізмів розвитку кредитування, які опосередковують процес трансформації ресурсів банківської системи у кредити суб'єктам господарювання, для вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку країни.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення тенденцій в кредитуванні банками реального сектору економіки та АПК як його пріоритетної галузі, розроблення пропозицій щодо механізму розвитку кредитування на різних рівнях управління.

Виклад основного матеріалу. Положення щодо значимості реального сектору для розвитку національної економіки є загально-визнаним. Базується дане положення на тому, що в реальному секторі «суб'єкти господарювання ...

безпосередньо створюють валову додану вартість та формують валовий внутрішній продукт і національний дохід» [1, с. 25].

Тому тенденції в реальному секторі можуть бути оцінені за показниками, у формуванні яких цей сектор приймає участь, зокрема за валовим внутрішнім продуктом (ВВП).

Динаміка номінального ВВП в національній валюті має позитивну тенденцію, відповідно якій валовий внутрішній продукт щорічно зростає (рис.1). За 2010-2018 роки ВВП збільшився в 3,3 рази, що вказує на розвиток діяльності в реальному секторі економіки.

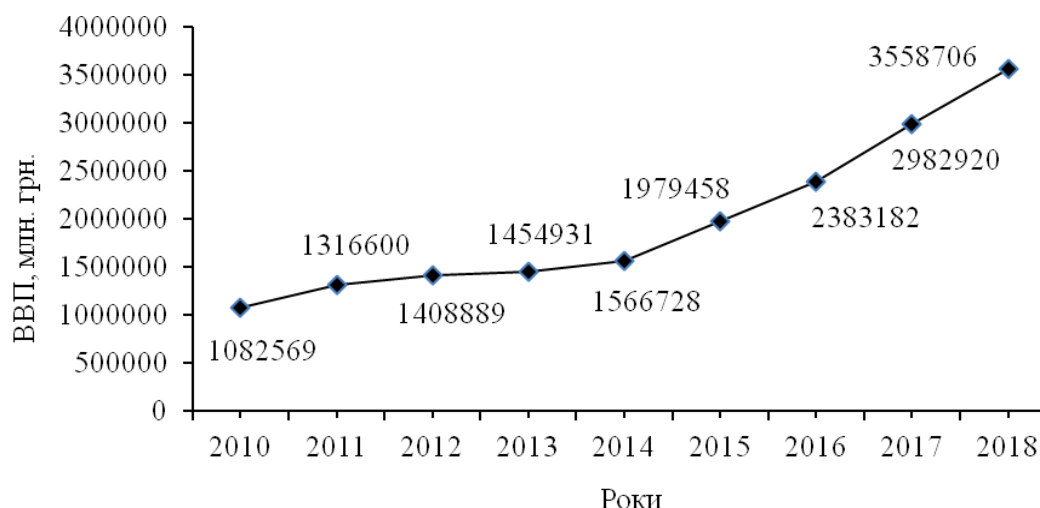

Рис. 1. Динаміка номінального ВВП за 2010-2018 роки

Джерело: побудовано автором за даними [2]

Однак у доларовому еквіваленті прослідковується інша тенденція: політико-воєнні рішення та криза в банківському секторі 2014-2015 років негативно вплинули на реальний сектор, що спричинило зменшення ВВП на 28,1 % і 31,3%, відповідно. Значне зменшення ВВП (у 2015 році в 2 рази порівняно з 2013 роком) за умов високого рівня доларизації економіки, девальвації національної валюти та зменшення чисельності суб'єктів господарювання через воєнний конфлікт обумовили низькі темпи його зростання – навіть в після кризовому 2009 році ВВП був більшим, ніж у 2017 році (117228 проти 112154 млн. дол. США). Це

свідчить про економічну нестабільність в реальному секторі.

Стале зростання та підвищення ефективності реального сектору в умовах економічної нестабільності можливо забезпечити за рахунок його безперебійного фінансування, основним джерелом якого є банківський кредит. Надання кредитів є найпоширенішою операцією комерційних банків, що забезпечує їм основну частину доходу. Динаміка показників кредитування та залучення коштів банківським сектором України є такою (табл. 1).

Загальні активи банківського сектору поступово зростають і в 2018 році збільшилися до 1911 млн. грн. (на

51,2% порівняно з 2010 роком). Включно по 2015 рік зростання активів забезпечувалося й іноземною валютою, з 2016 року вони зменшились на 2,5-5,5% за рік.

Найбільше зростання загальних активів відзначено в 2013 і 2015 роках, в 2018 році – найменше зростання за аналізований період (на 3,4%). Це пояснюється тим, що з 2018 року банки перейшли на Міжнародний

стандарт 9 «Фінансова звітність» [3], тому оцінка активів, що були в їхніх портфелях на початок року, погіршилася проти можливої.

Чисті активи (власний капітал) мають загалом тенденцію до збільшення, при цьому приріст був найбільшим в 2013 році, однак в іноземній валюті після 2015 року зменшуються.

Таблиця 1

Показники кредитування та залучення коштів банківським сектором України^{1,2}

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальні активи, млрд. грн.	1 264	1 409	1 477	1 571	1 737	1 848	1 911
у т.ч. в іноземній валюті	503	513	667	800	788	755	779
Зміна загальних активів, % р/р	4,3	11,4	4,8	6,4	10,6	6,4	3,4
Чисті активи, млрд. грн.	1 125	1 278	1 290	1 254	1 256	1 336	1 361
у т.ч. в іноземній валюті	450	470	565	582	519	507	495
Зміна чистих активів, % р/р	6,7	13,7	1,0	-2,8	0,2	6,4	1,8
Валові кредити суб'єктам господарювання ³ , млрд. грн.	634	727	820	831	847	870	919
у т.ч. в іноземній валюті	227	252	400	492	437	423	460
Зміна валових кредитів суб'єктам господарювання ³ , % р/р	4,2	14,7	12,8	1,3	2,0	2,7	5,6
Чисті кредити суб'єктам господарювання ³ , млрд. грн.	553	648	710	614	477	457	472
Валові кредити фізичним особам, млрд. грн.	184	189	208	176	157	171	197
у т.ч. в іноземній валюті	84	67	101	97	83	68	61
Зміна валових кредитів фізичним особам, % р/р	-6,7	3,0	10,3	-15,7	-10,4	8,6	15,0
Кошти суб'єктів господарювання ³ , млрд. грн.	221	258	283	349	413	427	430
у т.ч. в іноземній валюті	80	81	114	141	177	163	150
Зміна коштів суб'єктів господарювання ³ , % р/р	7,9	16,8	9,5	23,5	18,2	3,4	0,8
Кошти фізичних осіб, млрд. грн.	368	443	403	402	437	479	509
у т.ч. в іноземній валюті	187	189	214	215	239	243	241
Зміна коштів фізичних осіб, % р/р	18,1	20,2	-8,9	-0,3	8,7	9,6	6,3

¹ За платоспроможними банками.

² Включно із небанківськими фінансовими установами.

³ Включно із ощадними сертифікатами.

Укладено та розраховано автором за даними [4]

Ключовими чинниками коливання обсягу активів банківської системи в досліджуваному періоді виступали:

динаміка курсу національної валюти, нарощення вкладень в облігації внутрішньої державної позики, перео-

цінка державних цінних паперів відповідно до вимог МСФЗ 9 та зниження обсягу корпоративних кредитів.

Валові кредити суб'єктам господарювання в національній валюті мають позитивну тенденцію з нестабільними темпами приросту, в іноземній валюті – зміни параболічного характеру з максимальним значенням в 2015 році. Аналогічним є характер змін у іноземній валюті валових кредитів фізичним особам з максимумом в 2014 році. Зменшення портфелю валютних кредитів внаслідок списань та реструктуризацій

компенсувалося зростанням гривневого портфеля. За наявності від'ємних значень приросту валових кредитів фізичним особам в національній валюті в окремі роки, найбільший приріст (15%) досягнуто в 2018 році. Незважаючи на таке бурхливе зростання роздрібного кредитування, чисті кредити фізичним та юридичним особам практично не змінилися за фіксованим курсом. Кредити суб'єктам господарювання надаються в значно більшому розмірі, співвідношення приблизно 4,5:1. У валових активах частка валових кредитів становить 55-70% (рис. 2).

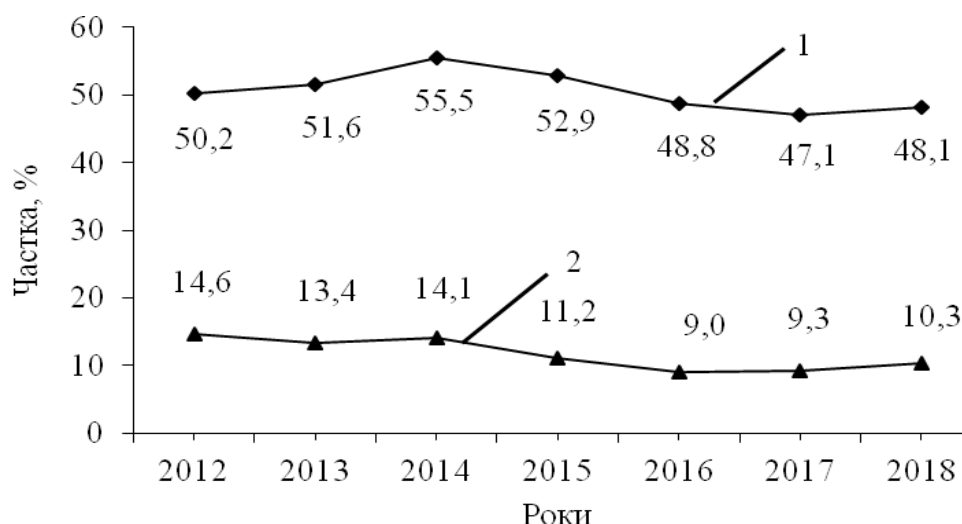

Рис. 2. Частка валових кредитів до валових активів:
1 – суб'єктам господарювання; 2 – фізичним особам
Джерело: розраховано автором за даними [4]

Найбільший розмір частки спостерігався в 2014 році (69,6%), найменший – в 2017 році (56,4%). Частка валових кредитів суб'єктам господарювання за аналізований період була в 4-5 разів більшою, ніж фізичним особам. У структурі кредитування реального сектору частки кредитів за видами валют

розрізняються незначно, і ця різниця зменшується. Так, частка кредитів у національній валюті в 2017 році більше на 4,4%, в 2018 році – на 2,5% (табл. 2). Кредитують реальний сектор банки усіх груп. Найбільшою є частка банків з державним капіталом: у 2017 році – 54,1% (483056,9 млн. грн.), у 2018 році – 56,8%

(544352760 млн. грн.). Обсяги кредитування юридичних осіб банками іноземних банківських груп є удвічі меншими, ніж банками з державним

капіталом, а з приватним капіталом – у чотири рази. Співвідношення часток груп банків становить 4:2:1.

Таблиця 2

Обсяг та структура кредитування банками юридичних осіб за видами валют на кінець року

Банки	2017 р.			2018 р.		
	Обсяг кредитів, тис. грн.	Частка кредитів в національній валюті, %	Частка кредитів в іноземній валюті, %	Обсяг кредитів, тис. грн.	Частка кредитів в національній валюті, %	Частка кредитів в іноземній валюті, %
Усього банківський сектор, в тому числі	892742395	52,18	47,82	958327239	51,23	48,77
Банки з державною часткою						
АТ "Укресімбанк"	114336413	21,81	78,19	139070441	25,25	74,75
АТ "Ощадбанк"	120274602	46,76	53,24	136353731	40,49	59,51
ПАТ КБ "Приватбанк"	211938664	83,55	16,45	224095175	80,01	19,99
АБ "Укргазбанк"	36507232	53,94	46,06	44833413	56,50	43,50
Банки іноземних банківських груп						
ПАТ "Промінвестбанк"	42748649	19,06	80,94	45407716	16,82	83,18
ПАТ "Укрсоцбанк"	16669243	45,18	54,82	11788212	44,36	55,64
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	35775219	77,25	22,75	43890344	71,57	28,43
ПАТ "Кредобанк"	4987167	60,99	39,01	5800536	61,03	38,97
ПАТ "Альфа-банк"	25823568	15,07	84,93	26247953	14,80	85,20
АТ "УкрСиббанк"	20215848	78,73	21,27	23038598	72,81	27,19
ПАТ "Сбербанк"	53195720	7,94	92,06	53523539	8,03	91,97
Банки з приватним капіталом						
ПАТ "ПУМБ"	25402764	46,06	53,94	25067031	41,19	58,81
ПАТ "Південний"	17183407	35,59	64,41	17126257	45,47	54,53
АТ "Таскомбанк"	10740473	48,35	51,65	12127909	46,49	53,51
ПАТ "А-Банк"	155845	59,77	40,23	143783	19,71	80,29
ПАТ "Банк Кредит Дніпро"	5836889	25,39	74,61	6040381	32,83	67,17
ПАТ "Мегабанк"	6033844	36,80	63,20	6530110	33,52	66,48

Джерело: укладено та розраховано автором за даними [5, 6]

Серед банків з державним капіталом найбільшу частку посідає ПАТ КБ «Приватбанк» (23,7% – у 2017 році і 23,4% – у 2018 році.), найменшу – АБ «Укргазбанк» (4,1% – у 2017 році і 4,7% – у 2018 році). У кредитуванні реального сектору серед банків іноземних банківських груп слід відзначити ПАТ «Сбербанк» (6,0% – у 2017 році і 5,6% – у 2018 році) і ПАТ

«Промінвестбанк» (4,8% – у 2017 році та 4,7% – у 2018 році).

Серед банків з приватним капіталом ПАТ «ПУМБ» є банком, що має найбільшу частку (2,9% – у 2017 році і 2,6% – у 2018 році), частки інших банків зовсім незначні (від 2 до 0,02%). Співвідношення часток кредитів у національній та іноземній валюті в банках є різним.

Слід виділити банки, які кредитують реальний бізнес у приблизно рівних частинах. До таких відносяться (табл. 2): з групи банків з державним капіталом – АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк»; серед банків іноземних банківських груп – ПАТ «Укрсоцбанк»; банків з приватним капіталом – ПАТ «ПУМБ», АТ «Таскомбанк». Кредитують переважно в національній валюті ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «УкрСиббанк», в іноземній валюті – АТ «Укрексімбанк» (кредитує експортно-імпорتنі операції), ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «Альфабанк», ПАТ «Сбе-рбанк» (має найбільш значну частку – 92%), ПАТ «Банк Кредит Дніпро», ПАТ «Південний», ПАТ «Мегабанк».

Обсяги залучених коштів суб'єктів господарювання в національній валюті збільшуються, однак щорічні темпи приросту після 2015 р. зменшуються і в 2018 р. є найменшими з 2012 р. – менше 1% (табл. 1), що обумовлено недовірою до банківської системи. Це підтверджується й незначним, але ж зменшенням залучених коштів суб'єктів господарювання в іноземній валюті. Криза 2014-2015 років у банківському секторі обумовила вплив коштів фізичних осіб із банківського сектору (приріст від'ємний), що ще більш утруднило залучення капіталу в наступні роки та кредитування за рахунок таких коштів.

Частка коштів суб'єктів господарювання в валових кредитах суб'єктам господарювання з 2016 р. становить більше 45% у національній валюті, а в

іноземній – менше третини, що є явно недостатнім для розвитку кредитування.

Якість кредитного портфелю є низькою. У загальному обсязі кредитів частка непрацюючих (проблемних) кредитів на 01.01.2018 р. становить 54,5% (в країнах з розвинутою економікою – до 5%), найбільша їх частка припадає на корпоративний сектор. Дані щодо структури непрацюючих кредитів свідчать про майже рівні їх частки в національній та іноземній валютах у загальному обсязі непрацюючих, 49,4% та 50,6% відповідно. З кредитів, наданих в національній валюті, частка непрацюючих становить 51,1%, з кредитів в іноземній валюті більше – 58,4%. Однак якість кредитного портфелю підвищується (в 2018 р. на 3,2%) за рахунок статистичного ефекту – зростання обсягів кредитування.

Переважно приріст кредитування корпорацій у 2017-2018 роках досягнутий завдяки державним монополіям, підприємствам торгівлі та агропромислового комплексу (АПК), зокрема його основній галузі – сільському господарству.

АПК посідає перше місце серед пріоритетних галузей економіки [11]. Україну вважають країною з аграрною спеціалізацією і в рамках світової економіки. Аграрний сектор економіки демонструє позитивну динаміку зростання, формуючи останніми роками близько 14% валової доданої вартості в країні та близько 40% валютних надходжень від експорту. Незважаючи на зниження рівня інвестиційної привабливості сільського господарства (зростання обсягів

капітальних інвестицій за 2016 р. – 49,5%, 2017 р. – 30,7%, 2018 р. – 14%) через вплив негативних чинників, вагомість аграрного сектору в національній економіці та його роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни вимагає безперебійного його кредитування. Між тим, обсяги залучення зовнішніх джерел для фінансування інвестиційних проектів значно скоротилися, а надходження

прямих іноземних інвестицій майже припинилося. Крім того, ставки відсотків по кредитах є достатньо високими (вищі за рентабельність витрат по більшості інвестиційних проектів). АПК кредитують банки всіх груп (відповідно критеріям їх розподілу НБУ): з державним капіталом, іноземних банківських груп, з приватним капіталом (табл. 3).

Таблиця 3

Відсоткові ставки банків України з кредитування АПК

Назва Банку	Відсоткова ставка			Частка АПК у кредитному портфелі банку
	у гривні	у доларах США	у євро	
Банки з державною часткою				
АТ «Ощадбанк»	16,9%	7,5–8,5%	7,5–8,5%	30%
АТ «Укресімбанк»	10,5%	-	-	30%
АБ «Укргазбанк»	14,6–21%	-	-	30%
Банки іноземних банківських груп				
АТ «ОТП Банк»	9,5–17%	5,5%	5%	50%
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	16%	6,5%	5%	50%
АТ «Прокредит Банк»	16–18%	6–8%	6–8%	50%
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	16–17%	4,5–5,5%	4,5–5,5%	50%
АТ «УкрСиббанк»	14,9%	-	-	50%
ПАТ «Кредобанк»	18,5%	6,25%	5%	39%
ПАТ КБ «Правекс-Банк»	16–17%	5–6%	5–6%	50%
Банки з приватним капіталом				
ПАТ «ПУМБ»	19%	8,5%	7,5%	30%
ПАТ «Мегабанк»	20%	8-9%	8-9%	30%
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	14–21%	-	-	10%
АТ «Таскомбанк»	20%	10%	9%	30%
АТ «Південний»	19%	7%	7%	30%

Укладено автором на 12.09.2018 р. за даними [12]

Кредитування здійснюється у національній та іноземних валютах (долар США, євро). Тільки в національній валюті кредитують серед банків з державною часткою АТ «Укресімбанк» і АБ «Укргазбанк». На відміну від них АТ «Ощадбанк» здійснює кредитування суб'єктів господарювання в сфері АПК також і в іноземних валютах. З групи

іноземних банків – АТ «УкрСиббанк», з приватним капіталом – ПАТ «Банк Кредит Дніпро» є такими, що надають тільки гривневі кредити. Розмір відсоткових ставок значно розрізняється. Найвищі відсоткові ставки, загалом за всіма видами валют, у банках з приватним капіталом. Банки з державною часткою мають найменші відсоткові

ставки за кредитами в національній валюті, банки іноземних банківських груп – в іноземних.

Висновки пропозиції. Враховуючи встановлені тенденції та проблеми кредитування реального сектору економіки та АПК як його пріоритетної галузі, можна запропонувати механізм його розвитку:

- на рівні держави – розроблення та реалізація Стратегії розвитку банківської системи на п'ятирічний період та відповідні їй щорічні Програми розвитку з фокусом на банківське кредитування, що будуть містити положення щодо кредитування реального сектору економіки та АПК, зокрема щодо виробництва товарів з підвищеною додатковою вартістю;

- на рівні національного регулятора – узгодження та прозорість

монетарної, грошово-кредитної та валютної політики, визначення їх на п'ятирічний період; структурне рефінансування Національним банком комерційних банків, які кредитуватимуть реальний сектор виробництва у пріоритетних напрямках;

- на рівні банківського сектору – відновлення довіри через повне гарантування вкладів населення; підвищення якості кредитного портфелю (зменшення частки непрацюючих кредитів); зниження відсоткової ставки за кредитами (за пріоритетними напрямками розвитку економіки) за рахунок системи обміну інформацією через Кредитний реєстр Національного банку України та зниження рівня ризику.

Список використаної літератури

1. Волот О. І. Реальний сектор економіки: сутність, складові та його роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки держави. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1 (5). С. 23–29.
2. Валовий внутрішній продукт. *Мінфін*: веб-сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp>.
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9. Фінансові інструменти URL: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf.
4. Огляд банківського сектору. *Національний банк України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=88238661>.
5. Основні показники діяльності банків. *Національний банк України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.

6. Архів 2002-2017 років за показниками фінансової звітності і згрупованими балансовими залишками банків *Національний банк України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
7. Жежерун Ю. В. Перспективи відновлення банківського кредитування реального сектору економіки. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1 (2). С. 144–152.
8. Маслак О. І. Особливості кредитування реального сектору економіки в умовах фінансової нестабільності. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*: збірник наукових праць. Харків: Харківський інститут банківської справи університету банківської справи Національного Банку України, 2011. Вип. 2 (11). С. 3–10.
9. Роль банків у забезпеченні сталого розвитку реального сектору економіки України: монографія / За ред. В.В. Коваленко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 244 с.
10. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України № 2246-VIII від 06.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
11. Перелік пріоритетних галузей економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. №843-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-p>.
12. ТОП-15 банків, що кредитують агросектор. Landlord: веб-сайт. URL: <https://landlord.ua/rejtingi/nadiyne-pleche-top-15-bankiv-shho-kredituyut-agrosektor>.